

BODOLAI-KOVÁCS RÉKA

Tóth Orsolya (szerk.): *Procul negotiis? Tanulmányok egyén és hatalom viszonyáról*. Hereditas Graeco-Latinitatis XIII. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2024, 211 pp.

A *Procul negotiis? Tanulmányok egyén és hatalom viszonyáról* című tanulmánykötet két konferencia anyagát tartalmazza. Az „Egyén és hatalom” címen meghirdetett tudományos konferenciára 2022. december 8–9-én a Debreceni Egyetemen került sor a DE BTK Klasszika-filológiai és Ókortörténeti Tanszéke, az Ókortudományi Társaság Debreceni Tagozata és a HUN-REN BTK Moravcsik Gyula Intézet szervezésében. Mintegy annak folytatásaként, ugyanazok szervezésében került megrendezésre egy évvel később, 2023. október 26–27-én az „*Exsilium – Solitudo*” konferencia szintén a Debreceni Egyetemen. A téma mindkettőnél hasonló: az egyén és a hatalom viszonya, illetve a magány, az elzárkózás, a közélettől való visszavonulás az antikvitásban. Az ekkor elhangzott előadásokat a Takács László és Tóth Orsolya által szerkesztett Hereditas Graeco-Latinitatis c. sorozat XIII. tanulmánykötetében jelentették meg Tóth Orsolya szerkesztésében 2024-ben.

Az első tanulmány Patay-Horváth András tollából származik, aminek a *Hatalom és költői egyéniség viszonya az első olympiai óda mítoszrevíziójának hátterében* címet adta. A tanulmány Pindaros első olympiai ódájának mítoszkezelését elemzi, különös tekintettel Pelops kocsiversenyének bemutatására. A szerző amellet érvel, hogy Pindaros szándékosan hallgatta el Myrtilos alakját és a csalás motívumát, mert Hierón győzelmének tisztaságát akarta hangsúlyozni. A tanulmány szerint a mítoszrevízió célja nem a teljes hagyománytagadás, hanem a figyelem elterelése a kellemetlen elemekről Hierón dicsőségének kiemelése végett.

Pataki Elvira *A tyrannos természetrajza* című tanulmányában Ailianos, a szofista filozófus zsarnokábrázolását vizsgálja. Két fő művében, a *Varia historia*, valamint a *De natura animalium* soraiban világít rá a zsarnoklét kérdéseire. Ezek az irodalmi művek nemcsak a szórakoztatást szolgálják, de etikai, nevelő célzattal is bírnak. A zsarnok alakjának bemutatását sajátos szerkesztésben mutatja be, egyéni értékrendje szerint alakítva, amihez zoológiai-etológiai párhuzamok is társulnak. Tekintve, hogy egy külön műben fogalmazta meg filozófiai gondolatait, amelyet csupán a címről ismerünk, így csak ezekből lehet rekonstruálni, hogy Ailianos hogyan gondolkodhatott a természet-, a társadalom- és a morálfilozófiai kérdésekről.

Szekeres Csilla „*Habendus metus est aut faciundus*” című tanulmányban azt elemzi, hogy a félelem milyen politikai szerepet tölt be Sallustius szerint. Történetíróként azt vallotta, hogy az ember önmagától nem képes összefogásra, csak a külső ellenségtől való félelem kényszeríti erre. Bár a *Historiae* című munkája töredékes,

a benne fennmaradt beszédek mind a félelem köré épülnek. Sallustius szerint a valódi külső fenyegetés összetartó erő, míg a hatalmi harcokban gerjesztett mesterséges félelem széthúzást és izolációt szül.

Pap Levente *Jó zsaru, rossz zsaru, avagy az egyén és a hatalom viszonya Cicero In Pisonemjében* Cicero önprezentációját és ellenfele lejáratásának stratégiáját vizsgálja. Cicero száműzetése után a Piso ellen intézett invektívájában saját tekintélyét próbálta helyreállítani. *In Pisonem* című beszédében Piso gyenge consulságával együtt személyét is támadja, azzal a váddal, hogy olyan alapvető hiányosságai vannak, aminek következtében alkalmatlan a consuli hivatal felelősségteljes ellátására. Cicero Pisót saját karrierje eltorzult ellentétéként jeleníti meg, olyan vezetőként, aki dicsőséges eredmények helyett csupán kudarcairól vált ismertté.

Takács Levente *Földmérés és hatalom* című tanulmányában a római birodalmi hatalomgyakorlás és a földmérés összefüggéseit vizsgálja. Michael Mann elmélete alapján Róma volt az első területiális birodalom, aminek működését és fennmaradását a légiók biztosították, gazdaságát pedig a *legionary economy* jellemezte. A földmérés kulcsfontosságú politikai és gazdasági tevékenység volt, amit a korai császárkorban a katonák végeztek, a késő császárkorban a katonaság barbarizálódása miatt viszont ezt a feladatot civil polgárok, a lovagrendi hivatalnokok kapták meg. A földmérés és a határvédelem felállítását azonban nemcsak gazdasági érdekeket szolgált, hanem a római uralom jelenlétét és hatalmát is hivatott volt a birodalom egész területén bemutatni.

Gacsai Dóra egy számunkra közelebbi térségben vizsgálódott. *A rabszolgák és felszabadítottak életkori jellegzetességei Pannonia provincia területén a feliratok tükrében* című tanulmányában a digitális adatbázisban fellelhető epigráfiai adatokat felhasználva, valamint Szilágyi János György és Mócsy András régészek korábbi tanulmányaiból vont le következtetéseket, arra keresve a választ, hogy az I. illetve a II. század során hány százalékban változott a rabszolgák, illetve a felszabadítottak életének pontos rögzítése.

Adorjáni Zsolt Hierón hieros, *avagy a kontempláció meglepő ereje. Gondolatok Pindaros 2. pythói ódája epilógusa kapcsán* című tanulmányában Pindaros ódáját új szempontból vizsgálja. A szerző ismerteti a korábbi kutatásokat, amelyek az óda műfaji kérdéseivel, illetve keletkezéstörténetével foglalkoztak. Az óda központi témája a költő és a mű megrendelője, Hierón viszonya. A művet *parainesis*ként is lehet értelmezni, mert a versben megjelenő pozitív és negatív példák mint erkölcsi paradigmák mutatják, milyen viselkedést kell követni, illetve kerülni. A mitikus példákhoz kapcsolódik az ember-állat ellentét, ahol az állatok (majom, róka, farkas) az önismertetre képtelen, ösztönös létet jelképezik, míg az ember és a jó uralkodó képes reflektálni önmagára és ebből az állapotból felemelkedni.

Szekeres Csilla *Seneca a visszavonult* életről című tanulmányában Senecának a hasznos időről való elmélkedéseit elemzi. Kiindulópontja Seneca elmélkedése arról, hogy miként tehető az élet valóban tartalmassá, hogy ne pusztán létezés, hanem igazi élet legyen. A középpontban az *otium* és a *negotium* ellentéte áll. Míg a római

hagyomány a közéleti szerepvállalást (*negotium*) tartotta a legfőbb erénynek, Seneca inkább az elvonult, szemlélődő életet (*otium*) értékelte, de a tétlenséget ő is elítélte. Viszont a filozófiával való foglalkozás szerinte nem semmittevés, hanem egy sokkal magasabb rendű tett, amely nemcsak az egyén, hanem Róma, valamint az egész világ javát szolgálja. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a filozófusnak összhangban kell élnie a tanításaival, tehát ne legyen tettei és szavai között ellentmondás.

Takács László *A relegatio és az exilium gyakorlata Nero korában* című tanulmányában arra keresi a választ, hogy vajon Lucius Annaeus Cornutus hova kerülhetett száműzetésbe. Míg a köztársaság idején a száműzetés egy önként vállalt menekülési lehetőség volt, addig a *principatus* idején már kényszerű, politikai döntéssé vált. Felvetődik a kérdés, hogy a száműzetés helyének kijelölése vajon a társadalmi státusz, az elkövetett vétség vagy egyéb szempontok alapján történt-e, és miként megszerezhető ez a Iulius-Claudius dinasztia alatt száműzött embereket megvizsgálva. A szerző a korábbi császári száműzési gyakorlatok elemzésével igyekszik fényt deríteni arra, hogy Cornutus, a sztoikus filozófus száműzetése után merre tölthette élete hátralevő részét.

Csízay Katalin *Iulianus Macellumi relegatiójáról* című tanulmányában a császár ifjúkorában eltöltött száműzetését vizsgálja meg. Iulianus Apostata filozófuscsászárt II. Constantinus császár száműzte féltestvérével, Gallussal együtt, és a testvérpár hat évig raboskodott Macellum városában. A Iulianus Apostata életéről beszámoló ókori források mind kiemelik ezt az időszakot, mert itt különböző fontos impulzusok érték az ifjút. Ekkor kezdett el filozófiával foglalkozni, és ekkor ismerkedett meg a pogány, újplatonista gondolkodással. Különösen fontos szerepe volt formálódásában Geórgios kappadókiai püspök gazdag könyvtárának, ahol keresztény szerzők műveihez is hozzáférhetett. Iulianus itt ismerte meg Eusebius *Praeparatio Evangelica* című munkáját, amely paradox módon hozzájárult későbbi keresztényellenes gondolkodásának kialakulásához, így a későbbi császári intézkedésekig fontos szerepe volt a macellumi *relegation*nak.

Tóth Orsolya *Vita activa és vita contemplativa Macrobiusnál* című tanulmányában Macrobius Theodosius *Commentarii in Somnium Scipionis* című munkáját veszi górcső alá, amelyben Macrobius arra keresi a választ, hogy miként érhető el a boldogság, vajon a cselekvő élet (*vita activa*), vagy inkább a világtól elvonuló, szemlélődő élet (*vita contemplativa*) révén. Válaszeit a Cicero *De re publica* hatodik könyvében szereplő „Scipio álma” kommentárjain keresztül mutatja be, újplatonista tanítással értelmezve. Macrobius Plótinos és Porphyrios nyomán indul el, de míg a görög újplatonikusok szerint az erények között egy hierarchikus rend áll fenn, addig Macrobiusnál erre nincs utalás. A szerző ismerteti, hogy Macrobius miként áll ehhez a kérdéshez: a kontemplációhoz kapcsolódó vagy a praktikus erények vezetnek el inkább a boldogsághoz, illetve mi tekinthető ideális állapotnak, és ehhez milyen képesség, hajlam, illetve neveltetés szükséges.

Francesco Petrarca magányos életmódról kifejtett gondolatait vizsgálja Lázár István Dávid *A magányos életmód dicsérete F. Petrarca: Invective contra medicum* című

művében című tanulmányában. A szerző rávilágít, hogy Petrarca több művében is pozitívan ír a magányos visszavonultságról, nyugodt és kellemes életformaként bemutatva azt. VI. Kelemen megbetegedését követően egy orvossal vitába elegyedve írta a fenti művét, miután megírta a *De vita solitariát*, amiben a magányos életről elmélkedik. Művében élesen szembeállítja a városban élő, bűnökkel terhelt *occupatus* mindennapjait, míg a *solitarius*, aki magányban él, az nyugodt, erényes életével, visszavonultságával tud eljutni a lelki békéjéhez.

Frazer-Imregh Monika *Solitudo et sodalitas – a humanista tudós magánya és a barátok támogató közössége* című tanulmányában arról számol be, hogy bár a jelenkor csak nemrég kezdett tudomást venni a reneszánsz kornak az asztrológia iránti érdeklődéséről, az nagyon is jelen volt. Petrarca művei, amelyekben a magányról ír, nagy hatással voltak Marsilio Ficinóra, aki a *De vita* című művében ismerteti az asztrológia azon tanítását, amely a magányt Saturnus bolygóprincípiumával hozta összefüggésbe. Két fajta magányt különböztet meg: a káros magányt, amelyhez unalom társul, és a termékeny szellemit, amely serkentően hat. Tudóstársainak számos tanácsot ad, hogyan győzzék le a visszavonultság és a magányos életforma káros hatásait, és hogyan tartsanak egészséges ét- és napirendet, még ha a tudós magány veszi is őket körül. Ehhez kétségtelenül hozzátartozik egy baráti társaság, aminek fontosságát Angelo Polizianónak más kiváló humanistákhoz, többek között Giovanni Pico della Mirandolához, Ermolao Barbaróhoz, és Battista Guarinóhoz írt levelein keresztül mutatja be a szerző.

Iancu Laura *Száműzetés a diktatúrában* című tanulmányában a 20. századi Romániáról ad beszámolót, nevezetesen, hogy az állam és az egyház asszimilációs politikája hogyan hatott ki Benedek Mártonra, aki nem egy szigeten, de a saját otthonában élt száműzetésben, miután titokban letette a ferences esküt, 1980-ban pedig pappá avatták. A román titkosszolgálat üldözőbe vette, míg végül ismeretlen körülmények között 1983-ban elhunyt. Bár, ahogy az a korszakra jellemző volt, pontos feljegyzések hiányában halálának oka nem tudható, éppen ezért merül fel ehhez kapcsolódóan számos kérdés, amihez akár egy etnikai szálat is lehet kapcsolni.

A Procul negotiis? Tanulmányok egyén és hatalom viszonyáról című kötet jelentősége abban rejlik, hogy – főként az antikvitásban, majd az újkori humanizmusban, de még a modern diktatúrában is – bemutatja, hogy a különböző korszakok gondolkodói hogyan viszonyulnak a zsarnoksághoz, az önkényuralomhoz, valamint a magányhoz és az elszigetelődéshez; mindez a szerzőkön túl Tóth Orsolya szerkesztői gondosságának, valamint Csízy Katalin és Takács László lelkiismeretes lektori munkájának köszönhető.